

ПРЫЁМЫ ЎВЯДЗЕННЯ І ПЕРАДАЧЫ ІНШАМОЎНЫХ СЛОЎ У ТЭКСТАХ ПЕРШЫХ ЗАКАНАДАЎЧЫХ АКТАЎ САВЕЦКАГА ПЕРЫЯДУ

Адным з першых значных заканадаўчых дакументаў савецкай улады была зацверджаная V Усерасійскім з'ездам саветаў Канстытуцыя РСФСР 1918 г., якая ўключала Дэкларацыю правоў працоўнага і эксплуатаемага народа, прынятую III Усерасійскім з'ездам саветаў. Названая канстытуцыя ўвайшла ў гісторыю тым, што заканадаўча замацавала дыктатуру пралетарыяту. Значэнне, якое савецкія ўлады надавалі гэтаму дакументу, падкрэсліваецца ў прадмове канстытуцыі, дзе ўсім мясцовым органам загадваецца «распублікаваць» яе тэкст і выставіць яго ва ўсіх савецкіх установах на відным месцы. Акрамя таго, V Усерасійскі з'езд саветаў даручыў Народнаму камісарыяту асветы ўвесці ва ўсіх школах і навучальных установах абавязковае вывучэнне і растлумачэнне палажэнняў асноўнага закона новай улады. У гэтым жа 1918 г. канстытуцыя была перакладзена на беларускую мову. Параўнанне арыгінальнага тэкста і перакладнога выразна паказвае імкненне перакладчыкаў спрасціць фармулёўкі палажэнняў канстытуцыі перш за ўсё з дапамогай спецыяльных прыёмаў увядзення і перадачы іншамоўных слоў. Асноўнымі прыёмамі з'явіліся:

- замена на уласнамоўны аднаслоўны адпаведнік:

С.Н.К. издает декреты, распоряжения, инструкции (К-18, 38²⁵) – *Рада Народных Камісараў выдае дакрэты, загады, навучэння* (К-18, 38);
установление границ и компетенции областных Советских союзов (К-18, 49г) – *устанавеньня межсау і сьвядамосьці вобласных Радавых хаурусаў* (К-18, 49г);

Совет... назначает мандатную комиссию (К-18, 72) – *Рада... назначае паверачную камісьсю* (К-18, 72).

- апісальная перадача:

о результатах проверки мандатная комиссия докладывает Совету (К-18, 73) – *аб тым, што камісія знайдзя пры праверцы выбараў* (К-18, 73);

Раздел четвертый. Активное и пассивное избирательное право (К-18) – *Разьдзел чацьверты. Права выбіраць і быць выбраным* (К-18).

---

²⁵ У ілюстрацыйным матэрыяле захоўваюцца асаблівасці мовы дакумента. Першая лічба абазначае год выхаду дакумента, другая – нумар артыкула.

- тлумачэнне з дапамогай уласнамоўных сінонімаў у дужках:
объединяться в автономные областные союзы (К-18, 11) – злучацца ў аўтаномныя (асобныя) вобласныя хаурусы (К-18, 11);
утверждения бюджета Р.С.Ф.С.Р. (К-18, 49л) – зацвярджэння бюджэту (прыходу і расходу) Р.С.Ф.С.Р. (К-18, 49л);
ратификация мирных договоров (К-18, 51б) – ратыфікацыя (зацвярджэння) згодных умоваў (К-18, 51б).

- пропуск іншамоўнага слова:

- средства к изданию газет, брошюр, книг* (К-18, 14) – рэчы ля выданьня газэтау, кніжак (К-18, 14);

- установление и изменение системы мер, весов и денег* (К-18, 49ж) – устанавеньне мерак вагі і грошай (К-18, 49ж).

Прыведзены ілюстрацыйны матэрыял паказвае, што пэўная частка лексікі іншамоўнага паходжання не тлумачылася праз сінонімы, не замянялася на сваямоўныя словы. Не выкарыстоўваліся спецыяльныя прыёмы пры ўжыванні, напрыклад, такіх слоў: *дэкларацыя, сацыялізм, цывілізацыя, нацыя, ліозунг, хвармальнасці, праекты дакрэтаў, калегія, дапутат, катэгорыя, камісія*. У сувязі з гэтым не можа не ўзнікнуць пытаньня аб крытэрыях, якімі кіраваліся перакладчыкі, вызначаючы зразумелыя і незразумелыя для карыстальніка словы, а значыць – тыя, што патрабавалі або не патрабавалі спецыяльных прыёмаў перадачы ў беларускім варыянце тэксту. Меркаванымі крытэрыямі маглі б быць: тэматычная прыналежнасць лексікі (каб зразумелымі для карыстальнікаў былі найперш словы, звязаныя са зменай уласнасці, сацыяльнага становішча і да т.п.); наяўнасць або адсутнасць ідэалагічнага кампанента ў семантычнай структуры слова (каб патлумачыць перавагі сацыялізму і выкрыць гнюсную сутнасць прыгнятальнікаў); урэшце пашыранасць або абмежаванасць ва ўжыванні таго або іншага слова. Аднак супастаўленне патлумачаных і перакладзеных лексем іншамоўнага паходжання з непатлумачанымі і неперакладзенымі ўказвае на выпадковасць, а не заканамернасць выбару.

Звяртае на сябе ўвагу і тая акалічнасць, што выкарыстанне спецыяльных прыёмаў увядзення ў тэкст іншамоўнай лексікі – гэта асаблівасць толькі беларускамоўнага варыянта канстытуцыі. У рускім тэксце іншамоўныя словы не перакладаюцца, да іх не прыводзяцца сінонімы, акрамя аднаго – лацінізма *аннулирование: закон об аннулировании (уничтожении) займов* (К-18, 3г). Магчыма, перакладчыкі вырашылі выкарыстаць вопыт адаптацыі іншамоўнай лексікі «Нашай нівы», у публікацыях якой якраз і прымянялася пералічаныя вышэй прыёмы:

*Коковцев, міністр грашавых спраў, згадзіўся пазычыць пачаеўскаму саюзніцкаму банку (1913, № 37);
разьбіраюць **бюджэт (расходы і даходы)** на 1910 год (1910, № 9);
выбравы **бюро (раду)** безпартыйных мужыкоў (1908, № 6);
анэксія (прылучэньне) Карэі бадай нікому не было неспадзеўкай (1910, № 34);
трэба даць **амнэстыю** (дараваць) ўсім (1908, № 4);
польскаму народу трэба даць усе правы, даць і **самоупраўленьне (аўтаномію)** (1907, № 13).*

Аднак варта адзначыць, што сродкі выразнасці, уласцівыя для публіцыстычнага стылю, адрозніваюцца ад спецыфічных для заканадаўчага. Калі ў «Нашай ніве» дапушчальна тэрмін *бюджэт* у адной публікацыі перадаць праз адпаведнік *расходы і даходы* (1910, № 9), а ў іншай – праз *даходы і выдаткі* (1908, № 21), то ў заканадаўстве ўжыванне тэрмінаў-сінонімаў не практыкуецца, паколькі прававое паняцце павінна абазначацца адным і тым жа тэрмінам ва ўсім дакуменце. Што гэту акалічнасць не ўлічылі стваральнікі беларускамоўнага тэксту Канстытуцыі РСФСР 1918 г., можна прадэманстраваць прыкладам перадачы лацінізма *тэрыторыя* аж чатырма адпаведнікамі рознага паходжання з выразнымі семантычнымі адрозненнямі – *зямля, пляц, абшар, мяйсцовасць*:

*проживающим на **тэрыторыи** Российской Республики (К-18, 20) –
якія жывуць на **зямлі** Расейскае Распублікі (К-18, 20);*

*Съезд Советов есть высшая в пределах данной **тэрыторыи**
власть (К-18, 56) – З’езд Радау іосьць вышэйшая на сваіом **пляцу**
уласьць (К-18, 56);*

*общее собрание избирателей есть высшая в пределах данной
тэрыторыи власть (К-18, 60) – агульная сабранья выбарчых іосьць
вышэйшая на сваіом **абшару** уласьць (К-18, 60);*

*принятие всех мер к поднятию данной **тэрыторыи** в культурном
и хозяйственном отношениях (К-18, 61б) – прыманьня усіх спосабау,
каб падняць гэнюю **мяйсцовасьць** у культурнай і гаспадаскуй справах
(К-18, 61б).*

Вынікам неадпаведнага жанравым патрабаванням перакладу з’явілася і адваротная з’ява, калі семантычна неаднолькавыя словы іншамоўнага паходжання перадаваліся адным і тым жа ўласнамоўным:

***орган** Советской власти (К-18, 79) – **установа** Радавае уласьці
(К-18, 79);*

***инстанция** по кассации (К-18, 77) – **установа** на абскаржэньню
(К-18, 77).*

Звяртае на сябе ўвагу і недапушчальнае парушэнне семантычнай эквівалентнасці пры заменне некаторых слоў іншамоўнага паходжання на беларускія. Недакладна выбраныя слова скажае інфармацыю:

Секретарь В.Ц.И.К. В.А.Аванесов – Писар У.Ц.С.К. В.А.Аванесов (подпіс у канцы К-18).

Для асэнсавання асаблівасцей складвання і эвалюцыі сродкаў заканадаўчага стылю важна высветліць, ці былі падобныя маніпуляцыі з лексікай іншамоўнага паходжання тэндэнцыяй або з'явіліся асаблівасцю аднаго канкрэтнага тэкста.

Каб устанавіць гэта, неабходна прасачыць ужыванне іншамоўных слоў у падобных дакументах блізкага часу. Выдатнай крыніцай лінгвістычнага матэрыялу мог бы паслужыць тэкст першай беларускай канстытуцыі, прынятай у 1919 г. Асабліва спрыяльнай была б тая акалічнасць, што беларуская канстытуцыя стваралася на ўзор Канстытуцыі РСФСР 1918 г., асобныя раздзелы з якой, у прыватнасці Дэкларацыя правоў працоўнага і эксплуатаемага народа, былі поўнаасцю ўключаны ў канстытуцыю ССРБ [1, 90]. Значыць, іх тэксты былі блізкімі па змесце і лёгка супастаўляльнымі. Аднак беларускамоўнага варыянта першай беларускай канстытуцыі адшукаць не ўдалося, яна была выдадзена толькі па-руску.

Выкарыстанне лексікі іншамоўнага паходжання можна прасачыць, напрыклад, па тэкстах такіх блізкіх па часе помнікаў права, як Асновы Часовай Канстытуцыі Літоўскага Гаспадарства, ухваленым Літоўскай дзяржаўнай радай 4 красавіка 1919 г., а таксама Устаўных грамад да народаў Беларусі Выканаўчага камітэта I Усебеларускага з'езда і Рады БНР (1918 г.):

Прэзідэнт Гаспадарства... назначае прэдстаўнікаў і прыймае акрэдытаваных прэдстаўнікаў (АЧК-19, § 9);

Прэзідэнту Гаспадарства належыць права амністыі (АЧК-19, § 10);

Дзяржаўнай Радзе належыць права інтэрпэляцый і запытаньняў (АЧК-19, § 18);

Дзяржаўнаму Кантролю даюць справаздачу ўсе ўстановы Гаспадарства (АЧК-19, § 35);

Беларускі народ павінен здзейсніць сваё права на поўнае самаазначэнне, а нацыянальныя меншасці на нацыянальна-пэрсанальную аўтаномію; на аснове тайнага і прапарцыянальнага выбарчага права (УГ-18).

Як бачым, спецыяльныя прыёмы ўключэння іншамоўных слоў у названыя тэксты першых прававых актаў савецкага перыяду, акрамя Канстытуцыі РСФСР 1918 г., шырока не выкарыстоўваліся. Прычыну

ўнікнення маларазумелай іншамоўнай лексікі перакладчыкамі канстытуцыі можна бачыць у прызначэнні гэтага тэкста для абавязковага вывучэння не толькі ўсім дарослым насельніцтвам, але і школьнікамі. Параўнанне арыгінальнага і перакладнога тэкста паказала, што недастаткова кваліфікаваны пераклад прыводзіць як да парушэння семантычнай эквівалентнасці, так і да нівеліроўкі спецыфічных стылёвых сродкаў.

Літаратура

1. *Доўнар Таіса*. Канстытуцыя Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі Беларусі 1919 г. // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: У 6 т. Т. 4. Мінск, 1997. С. 90.

Скарачэнні

АЧК-19 – Асновы Часовай Канстытуцыі Літоўскага Гаспадарства // Часопісь. 1920. № 1. С. 8-11.

К-18 – Конституция (Основной закон) Российской Социалистической Федеративной Республики. Москва, 1918 / Канстытуцыя (Асноўны закон) Расейскае Сацыялістычнае Федэратыўнае Радавае Рэспублікі. Масква, 1918 // Помнікі гісторыі права Беларусі. [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: <http://www.pravo.by>. Дата доступу: 14.10.2011.

УГ-18 – Першая ўстаўная грамата да народаў Беларусі (21 лютага 1918) // Акты Беларускай Народнай Рэспублікі. [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: <http://www.pravo.by>. Дата доступу: 12.10.2011.